

Marriage Symbolism, Cognition and Society

Řím, 19.–21. května 2016

Od 19. do 21. května 2016 se na Norském institutu v Římě, sídlícím v krásném prostředí římského Janikula, uskutečnila mezinárodní konference věnovaná symbolice manželství ve středověku. Organizátorkou tohoto velmi zdařilého, komorně pojatého badatelského setkání byla norská odbornice na středověkou svatební mystiku Line Cecilie Enghová, působící na téže instituci. Jednání se soustředilo na středověkou teologickou interpretaci manželství jako symbolu vztahu Krista a církve, na odraz této interpretace v umění a na její dopady na středověké manželské právo; dále – a významněji – na to, jak bylo

ve středověku manželství používáno jako metafora, analogie či nástroj alegorického výkladu *jiných* skutečností a jak tato metafora sloužila jako prostředek formulování různých morálních norem či politických nároků; a nakonec na metafory či analogie používané naopak pro manželství samotné.

Konferenci zahájil teoreticky pojatý úvodní referát *Marka Turnera* (Case Western Reserve University, Cleveland), renomovaného amerického odborníka na kognitivní vědy. Referent v něm z perspektivy svého oboru předvedl, jak a za jakým účelem vytváří lidská mysl koncept manželství, a pokusil

se z toho vyvodit podněty pro interpretaci antické a středověké matřimoniální symboliky.

Druhý úvodní referát, *Marriage as Signum sacrae rei: Difficult Questions*, přednesl Philip Reynolds (Emory University, Atlanta). Autor právě vycházející rozsáhlé monografie *How Marriage Became a Sacrament* (Cambridge, 2016) se v něm zaměřil na středověký vývoj teologického pojetí manželství jako svátostného symbolu „manželského“ vztahu Krista a církve: Zatímco ještě teologové 12. století chápali manželství jako symbol tohoto nadpřirozeného vztahu pouze v tom smyslu, že v něm viděli jeho pozemský obraz a znamení (*signum sacrae rei*), prosadilo se v 13. století přesvědčení, že svátostné manželství vztah Krista a církve nejen symbolicky znázorňuje, ale přímo tajemným způsobem v sobě obsahuje a je jím samo posvěcováno.

Wolfgang Müller (Fordham University, New York) pojal svůj příspěvek *Please Don't Mind if I Get this Wrong. Spiritual Marriage and Norm Production by Way of Analogy in Late Medieval Canon Law* jako kritickou reflexi vlivné studie Davida d'Avraye *Medieval Marriage. Symbolism and Society* (2005). Jak se pokusil ukázat, platí d'Avrayova hlavní teze, podle které měla středověká sakramentální symbolika manželství přímý dopad na církevně-právní praxi, pouze částečně. Ačkoliv se vrcholně středověká konceptualizace manželství jako svátostného symbolu nerozlučného a „monogamního“ vztahu Krista a církve do tehdejší církevně-právní legislativy bezpochyby promítla (např. v otázce

tzv. kanonické bigamie či při kodifikaci zákazu rozvodu konzumovaných manželství), nelze si podle Müllera představovat vliv sakramentální symboliky manželství na církevně-právní praxi ani jako ryze kauzální, ani jako univerzální. Jen tak lze například vysvětlit, že představa, formulovaná v téže době, podle níž je vztah mezi biskupem a jeho diecézí jistým druhem „manželského“ svazku, nikdy nevedla k omezení praxe transferů biskupů z jedné diecéze do druhé, která se paradoxně právě v této době výrazně rozmohla.

Novozákonní základy středověké manželské symboliky představila Anna Rebecca Solevågová (VID Specialised University College, Stavanger, Norsko). Ve svém příspěvku *Marriage Symbolism in the New Testament* se zaměřila zejména na novozákonní obraz Krista jako ženicha a na sv. Pavlem formulovaný koncept ideální domácnosti jako napodobování Krista a jeho vztahu k církvi.

Tématem referátu Davida Huntera (University of Kentucky, Lexington) *Single Marriage and Priestly Identity: A Symbol and its Functions in Ancient Christianity* byl starokřesťanský požadavek absolutní monogamie jako nutné podmínky kněžského svěcení. Podle tohoto požadavku, jehož první doklad nalezneme již u sv. Pavla, mohli být ke kněžství připuštěni pouze ti muži, kteří byli za svého života nanejvýš jednou ženati (*unius uxoris viri*) a buď stále žili ve svém prvním manželství, nebo byli vdovci. Jak referent ukázal, začal být tento požadavek v církvi uplatňován ještě dříve, než církevní otcové, počínaje Origenem († ca. 254), zformulovali jeho teologic-

ko-symbolické zdůvodnění. To spočívá v odkazu na ryze monogamní charakter vztahu Krista a církve, jehož měla být manželství kněží, chápaná jako vzor pro ostatní, odrazem. Toto symbolické zdůvodnění požadavku absolutní monogamie kleriků se stalo jedním z prvních kroků k pozdějšímu symbolicko-sakramentálnímu pojetí každého křesťanského manželství.

Karl Shuve (University of Virginia, Charlottesville) představil ve svém referátu *Adimple habitum mulieris, ut statum virginis servet: Virgins, Brides, and Dress in Late Antiquity* spis *De virginibus velandis*, v němž se jeho autor Tertullián († po roce 220) zabývá praktickou otázkou vhodného odívání zasvěcených žen-panen. Tertullián zde hájí názor, že si panny mají přikrývat hlavu závojem, stejně jako tomu tehdy bylo zvykem u vdáných žen. Jak se referent pokusil ukázat, staví autor spisu tento svůj požadavek na symbolicko-analogickém chápání panenského stavu jako „manželství“ s Kristem.

Jeho příspěvek zajímavým způsobem doplnil následující referát *Abigail Fireyová* (University of Kentucky, Lexington) *Veiled Threats: Constraining Religious Women in the Carolingian Empire*, který mimo jiné poukázal na skutečnost, že v raném středověku byl závoj jako symbol panenství místy nahrazován korunou.

Do vrcholného středověku se svým příspěvkem *Marriage, Love, and Labor in the Cistercian Exempla of Engelhard of Langheim* přenesla *Martha Newmannová* (University of Austin, Texas), která představila význam a symboliku man-

želství a panenství ve sbírce exempel sestavené kolem roku 1200 Engelhardem z Langheimu pro hornofrancký cisterciácký klášter Langheim.

Sebastian Salvadó (Norský institut v Římě) se ve svém referátu *Marriage in the Divine Office: Nuptial Metaphor in the Medieval Conception of the Officium of the Liturgy* zaměřil na používání matrimoniální symboliky při výkladech středověké liturgie. Na příkladu vybraných komentářů k mešní liturgii z 12. a 13. století (Rupert z Deutz, Honorius z Autunu, Inocenc III. a další) předvedl, jak byly jednotlivé úkony mešní liturgie chápány a interpretovány ve smyslu svatební mystiky jako rituálně-symbolické vyjádření a ztvárnění mysticky-milostného vztahu Krista a církve.

Pavel Blažek (Filosofický ústav AV ČR, Praha) představil ve svém příspěvku *Husband and Wife as Sun and Moon: Medieval Moral Uses of a Biblical Metaphor* pozdně středověké symbolicko-alegorické výklady slunce a měsíce jako obrazu manžela a manželky. Zatímco církevní otcové a autoři raného středověku bez výjimky vykládali slunce a měsíc jako symboly Krista a církve, setkáváme se u některých pozdně středověkých kazatelů a moralistů (Bertold z Řezna, Konrad z Megenberku, Tomáš Štítný) s alternativním výkladem, v němž tato dvě nebeská tělesa symbolizují muže/manžela a ženu/manželku. V jejich kázáních a traktátech plní tento obraz funkci morální metafory, sloužící k mravnímu poučení manželů o jejich ctnostném chování a povinnostech k rodině i k sobě navzájem.

Symboliku manželství a její proměny s postupující christianizací Norska sledoval Bjørn Bandien (University College of Southeast Norway) ve svém referátu *The Spruce-haired Bride of the King: Bridal Imagery in Viking Age and Medieval Norway*. Jak ukázal, setkáváme se v Norsku již před christianizací s představou země jako „manželky“ panovníka. Tato představa ani s přijetím křesťanství zcela nezanikla, nýbrž vstoupila v dialog s novou státní koncepcí založenou na kultu sv. Olafa i s křesťanskou naukou o manželství jako svátosti.

Alessandro Scafi (Warburg Institute, Londýn) se ve svém příspěvku nazvaném *Double Standards? Medieval Marriage Symbolism and Christian Views on the Muslim Paradise* zaměřil na představu Koránu o ráji jako místu sexuálních rozkoší a srovnal její odlišné interpretace a hodnocení u křesťanských a muslimských autorů. Zatímco středověcí křesťanští polemici chápali sexualizované líčení ráje, obsažené v Koránu, doslovně a viděli v něm doklad mravní zkaženosti muslimů, někteří muslimští myslitelé (Avicenna) vykládali tuto sexualizovanou představu ráje alegoricko-mystický – jako pouhé smyslové znázornění nebeské blaženosti, která ve skutečnosti svou intenzitou převyšuje jakékoliv smyslové vnímání a tělesné požítky.

Line Cecilie Enghová (Norský institut v Římě) představila ve svém příspěvku *Sed nunc fit in spiritu, quod tunc fiebat in carne. What Kind of Marriage did Pope Innocent III Really Enter into?* sebepečetí papeže Inocence III. jako ženicha římské církve. Jak ukázala, setkává-

me se v Inocencově pontifikátu s touto symbolickou autostylizací hned několikrát. V dějinách papežství představuje novum a je spojena s dalekosáhlými jurisdikčními nároky. Objevuje se v ikonografickém programu, který tento papež navrhl pro svůj dnes již neexistující titulární kostel svatých Sergia a Baccha na římském Foru Romanu, stejně jako v apsidě původní baziliky svatého Petra, kterou nechal zrekonstruovat. V textové podobě se s ní setkáváme především v kázání *Qui habet sponsam*, v němž se Inocenc před shromážděnými biskupy stylizuje nejen jako sponsus římské a po- tažmo univerzální církve, ale také jako její univerzální pater familias.

Marta Pavón Ramírezová (Centro Español de Estudios Eclesiásticos, Řím) ve svém referátu *Marriage Symbolism in Illuminated Medieval Manuscripts* srovnala tradici znázorňování reálného manželství ve středověkých rukopisech církevního práva a mystického „manželství“ Krista a církve v opisech *Písně písní* (a jejich komentářů). Jak ukázala, ustálila se v církevně-právních rukopisech záhy tradice znázorňovat (reálný) sňatek muže a ženy motivem spojených pravic ženicha a nevěsty (*dextrarum iunctio*); naopak v iluminacích k *Písní písní*, jež byla ve středověku tradičně vykládána symbolicko-alegoricky jako text oslavující mystické spojení Krista a církve, je tento mysticko-milostný vztah ikonograficky nejčastěji znázorňován motivem líbajícího se páru.

Konferenci uzavřel Lasse Hodne (Norwegian University of Science and Technology, Trondheim) referátem

Mary as Esther: Transformations of the Image of the Holy Bride in the Italian Renaissance. Zaměřil se v něm na italská renesanční zobrazení starozákonní Ester, židovské dívky, která se stala manželkou perského krále a perskou královnou, a na její typologickou funkci předobrazu Panny Marie jako mystické „nevěsty“ Krista Krále.

Máme-li se na závěr pokusit zhodnotit badatelský přínos této podnětné a v řadě ohledů objevné konference, pak můžeme říci, že znovu potvrdila význam, který měla ve středověkém myšlení i umění metafora manželství jako symbolický nástroj sloužící k uchození a vyjádření různých eticko-politických i duchovně náboženských vztahů a konceptů; zároveň ukázala možnosti normativního využití této metafory při formulování různých mravních norem a požadavků. Vedle toho kon-

ference znovu otevřela otázku vztahu mezi svátostnou symbolikou manželství, rozpracovanou ve středověké teologii, a právní a společenskou praxí manželství – otázku, kterou před několika lety poprvé nastolil a zpracoval ve své výše zmíněné průkopnické monografii *Medieval Marriage. Symbolism and Society* David d'Avray. Jak se řada referentů i diskutujících pokusila ukázat, byl vliv nauky o svátostně-symbolickém charakteru manželství na středověkou právní a společenskou praxi zajisté významný, jak d'Avray správně ukázal; zároveň však tento vztah nelze vždy chápat jako jednosměrně kauzální: V některých případech totiž probíhal právní vývoj odděleně od teologického, v jiných sloužila sakramentální symbolika manželství spíše jako dodatečné zdůvodnění či jako argument *ex post* pro již existující praxi.